

Mijene u svadbenim običajima na Grobniku od 1975. - 2024.

Ritoša, Dianora

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:304193>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET

Mijene u svadbenim običajima na Grobniku od 1975. - 2024.

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2024

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kulturalne studije

DIANORA RITOŠA
Matični broj: 0009092125

Mijene u svadbenim običajima na Grobniku od 1975. - 2024.

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Kulturologija

Mentorica: dr. sc. Sanja Puljar D'Alessio

Rijeka, svibanj 2024.

SAŽETAK:

U ovom završnom radu govori se o svadbenim običajima na području Grobnika kroz tri generacije. Istražuje se simbolika i evolucija kroz vrijeme. Na koji je način tradicija izmijenjena ili prenesena/prilagođena vremenu od 1975. godine pa do danas. Svadbeni običaji igraju ključnu ulogu u društvu. Oni prenose vrijednosti, norme i tradiciju s generacije na generaciju. Jačaju društvenu povezanost, okupljajući zajednice u važnim trenucima života pojedinaca. Također, važnost svadbenih običaja je to što oni označavaju prelazak iz jednog životnog stadija u drugi. Završni rad će pružiti pregled procesa koji uključuju rituale i običaje od samih početaka sklapanja braka, primjerice: pozivanja uzvanika, darivanje, do trenutka kada pojedinac/pojedinka započinju novu fazu u svojem životu činom koji se obilježava ceremonijom vjenčanja bilo u matičnom uredu, crkvi ili nekom drugom mjestu. Ovim radom želim dobiti odgovore na koji način i kako se tradiraju kulturni elementi svadbenih običaja na Grobniku?, koji su ključni elementi svadbenih običaja koji se često mijenjaju s vremenom?, koliku je ulogu i utjecaj imala glokalizacija 1975. godina, a koliku danas po pitanju svadbenih običaja? Također, kako svadbeni običaji održavaju kulturni identitet Grobnika?.

Ključne riječi: Tradicija, Svadbeni običaji, Ceremonija vjenčanja, Glokalizacija, Status pojedinca, Kulturni identitet

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	3
2.1. Provođenje intervjua	3
2.2. Analiza prikupljenih podataka	4
3. GROBNIK I GROBNIŠĆINA	5
4. TRADICIJA	6
5. SKLAPANJE BRAKA	7
6. PREDSVADBENI OBIČAJI OD 1975. - 2024.	9
6.1. Prošnja.....	9
6.2. Darivanje mladenaca prije svadbe	11
6.3. Djevojačka zabava.....	12
6.4. Dolazak po mladu.....	14
7. SVADBENI OBIČAJI 1975. - 2024.	17
7.1. Ceremonija vjenčanja	17
7.2. Običaji na vjenčanju	20
7.3. Darivanje mlade nakon svadbe i oproštaj	21
8. OČUVANJE ILI STVARANJE NOVE TRADICIJE	22
9. ZAKLJUČAK	24
10. LITERATURA	26

1. UVOD

Vjenčanja su ceremonije koje spajaju dvoje ljudi u zajednički suživot. Vjenčanje se po mišljenju mojih ispitanica smatra jednim od najvećih događaja u životu svake ili barem većine žena. Napredovanje pojedinca kroz društvene statuse odvija se u diskontinuiranim skokovima; na primjer, prelazak iz djetinjstva u odraslo doba, iz neoženjenog u oženjenog, iz živog u mrtvog, ili iz bolesnog u zdravog. Taj proces ima tri faze: prva faza je faza separacije, gdje se osoba simbolično odvaja od svog prethodnog statusa u društvu; druga je marginalna faza, ta faza označava socijalnu bezvremenost i socijalnu nestrukturiranost; posljednja faza je faza inkorporacije, gdje pojedinac ili grupa kroz ritual ulazi u novi društveni položaj (Vodopija 1976: 80). Prema Van Gennepu obredi separacije su prisutni u pogrebnim ceremonijama, dok su obredi inkorporacije prisutni kod svadba (Van Gennep 1960: VIII). Vjenčanje je jedna od tih triju faza prijelaza koju prolazi svaka žena i muškarac kada se odluče na taj čin. Odrastanjem na Grobniku, u neposrednoj blizini crkve, još kao dijete sam imala priliku vidjeti i prisustvovati mnogim vjenčanjima. Za mene su vjenčanja uvijek bila nešto posebno; sva elegancija, raskoš i sreća spojeni u jedno. Osmijesi na licima i sreća parova, uzvanika, nešto je što ću pamtiti. Moja romantična vizija vjenčanja je još od malih nogu ojačana medijskim sadržajima. Dostupnošću velikog broja sadržaja na internetu, imamo priliku vidjeti mnoga vjenčanja i njihovu raskoš. Također, veliki broj filmova i serija se bavi tematikom vjenčanja i ljubavlju između dvoje ljudi. Time dosta osoba stvara idealiziranu sliku svojega vjenčanja što na neki način zadaje teret budućim mladencima. Ovim ću radom nastojati kritički promisliti o slici koju sam sklopila u djetinjstvu, ojačanu medijskim sadržajem. U ovom radu ću pisati o mijenama svadbenih običaja na Grobniku od 1975. godine do 2024. Periodu od skoro pedeset godina i promjenama i sličnostima u običajima koje mnoge djevojke ili žene imaju na svojim vjenčanjima ili nemaju. Fokusirala sam se na ženske osobe, njihovu perspektivu i doživljaj vlastitog vjenčanja. Zašto je fokus bio upravo na ženskim osobama? Ženama je gledajući kroz povijest u mnogim kulturama još od malena društveno nametnuto da se moraju udati, danas to nije u potpunosti nestalo, i dalje je prisutan društveni pritisak. Fokus je bio na ženskim osobama jer sam htjela čuti realnu sliku o načinu na koji su običaji utjecali na žene pred skoro pedesetak godina, a kako danas. Tri generacije žena, različite perspektive i razmišljanja o tradiciji i običajima su mi pomogle da napišem rad o ovoj temi i vidim kako se tradicija izmjenjivala kroz godine i koliki značaj tradicija i običaji imaju sada, na Grobniku. Danas su mlade sve više okupirane trendovima i

drugim vanjskim utjecajima. Svojim razmišljanjem da sve mora biti kao sa slika i videozapisa koji se šire internetom i ostalim medijima, propuštaju uživati u svojem danu i samoj pripremi. Time se kod nekih od mojih ispitanica mijenjaju i vrijednosti i sama tradicija koja je bila prisutna mnogo godina. U ovome radu ćemo vidjeti da se rijetko koja osoba iz treće generacije najmlađe pridržava nekih običaja koji su bili prisutni na Grobniku¹. Biti će ovo pregled od predsvadbenih običaja do svadbenih i poslijesvadbenih. Najviše je očuvala tradiciju prva generacija, koja je odgajana s ciljem da se tradicija poštuje i prenese na buduće generacije.

¹ Iako u radu neću govoriti o potpunom napuštanju običaja, napominjem da je život izvan bračne ustanove i na Grobniku sve češći. Jedna od mojih sugovornica se osvrnula na to da se pojedine njezine prijateljice ili poznanice više uopće ne žele ženiti niti imati vjenčanje u crkvi ili kod matičara, već da umjesto što će novac potrošiti na vjenčanje, radije taj novac koriste za putovanja po svijetu i druge želje. „Zadnje dvije godine niti ne idem po vjenčanjima, kolegice s posla, prijateljice, sve više i više se odlučuju na „otvorenu vezu“ sa svojim partnerima. Planiraju daleka putovanja umjesto da prirede vjenčanje za nas najbliže. To je njihova odluka, ali se bojim da će toga biti sve više, da će većina moje generacije živjeti u izvanbračnoj zajednici, samim time će zaboraviti što znači vjenčanje “(treća generacija: sugovornica 3).

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Ovom metodologijom opisuje se pristup korišten u istraživanju svadbenih običaja na Grobniku od 1975. - 2024. godine. Cilj istraživanja je razumjeti na koji su se način običaji i ceremonije vjenčanja mijenjali tijekom vremena, pod kojim utjecajem su se mijenjali, kako su se ti utjecaji stapali s elementima tradicije i koliko su se tradicionalne prakse očuvale do dan danas. Koristila sam se kvalitativnim pristupom koji se temeljio na polustrukturiranim intervjuima kako bih dobila dublji uvid u osobna iskustva i stavove svojih ispitanica. Isto tako, htjela sam da se moje ispitanice opuste u mojem društvu i iznesu svaki detalj svojega vjenčanja kojega se mogu sjetiti bez da ih ja prekidam. Ako bi došlo do kratke pauze, postavila sam neka pitanja koja bi mi dala bolji uvid u temu koju istražujem i o kojoj pišem. Pitanja su bila usmjerena na: promjene koje su primijetile u svadbenim običajima tijekom vremena; uloga u svadbenim običajima tada i danas; koliko je globalizacija utjecala na njih itd. Fokus je bio na intervjuiranju ženskih osoba koje su bile sudionice vlastitih svadbenih ceremonija kroz različiti period. Kako bih prikupila što više informacija i obuhvatila što širu paletu iskustava i perspektiva, svoje ispitanice sam podijelila po trima generacijama. Prva generacija su žene između šezdeset i osamdeset godina, druga generacija su žene između četrdeset i šezdeset godina i posljednja, odnosno treća generacija su žene između dvadeset i četrdeset godina. Razlog zbog kojega je fokus bio na ženskim osobama s različitim brojem godina je proizašao iz činjenice da je svaka od njih imala važnu ulogu u organizaciji i provođenju svadbenih običaja na Grobniku tada, a i danas. Takvim načinom podjele sam htjela dobiti uvid što se promijenilo kroz godine, da li se nešto zadržalo i što nove generacije misle o tradiciji i njezinom očuvanju.

2.1. Provođenje intervjuja

Intervjui su provedeni u periodu od siječnja do travnja 2024. godine. Svaka sudionica je intervjuirana pojedinačno. Ukupno je bilo devet sudionica, što znači da sam kroz tri generacije intervjuirala po tri osobe za svaku od tih generacija. Intervju se provodio u domovima ispitanica iz razloga što nisam htjela narušavati njihov mir i stavljati im dodatni pritisak. Trajanje svakoga intervjuja se razlikuje, pojedini intervjui su trajali i do dva sata, dok su neki trajali minimalno četrdeset i pet minuta. S obzirom na to da su osobe koje sam intervjuirala meni dosta bliske i poznate, nisam zahtijevala od njih pismenu dozvolu, jedino usmenu, na koju je svaka bez razmišljanja pristala. Zanimljivo je što su pojedine sudionice intervjuja, razgovarale sa mnom

po domaću, na čakavskom narječju. Smatram da će ti intervjui obogatiti i dati jači utisak na samu temu završnog rada. Sudionicama je osigurana anonimnost te je i to jedan od razloga zbog kojeg su pristale na istraživanje na dobrovoljnoj bazi. Sve sudionice su bile upućene i informirane o svrsi istraživanja i načinu na koji će način njihovi podatci biti iskorišteni. Svi prikupljeni podatci korišteni su isključivo za potrebe ovog istraživanja.

2.2. Analiza prikupljenih podataka

Analiza prikupljenih podataka je provedena kroz teme, što se pokazalo kao odgovarajuća metoda za istraživanje kvalitativnih podataka prikupljenih putem intervjua. Naslov „*Predsvadbeni običaji od 1975.- 2024.*“, obuhvaća teme: „*Prošnja*“, „*Darivanje mladenaca prije svadbe*“, „*Djevojačka zabava*“, „*Dolazak po mladu*“. Idući naslov, „*Svadbeni običaji 1975.- 2024.*“, obuhvaća teme: „*Ceremonija vjenčanja*“, „*Običaji na vjenčanju*“, „*Darivanje mlade nakon svadbe i oproštaj*“. Navedene teme su kategorizirane i analizirane kako bi se utvrdile glavne promjene ili sličnosti u svadbenim običajima na Grobniku tijekom razdoblja od skoro pedeset godina. Svaki intervju je pažljivo poslušan te ispisan što detaljnije upravo iz razloga da se dobiju ključne riječi i teme koje se ponavljaju. Kodiranje intervjua je uključivalo označavanje relevantnih dijelova poslušanog i ispisanog teksta koji se odnosio na ciljeve samog istraživanja. Koristila sam se unaprijed definiranim kodovima temeljenim na istraživačkim pitanjima i kodovima koji su se pojavili tijekom analize podataka.

3. GROBNIK I GROBNIŠĆINA

Grobnik označava područje, odnosno kraj smješten na sjeverozapadnom dijelu Hrvatskog primorja, koji se nalazi u Riječkom prstenu, a proteže sve do Risnjaka, te obuhvaća površinu od 195.46 km². Naziv Grobnik se, također, upotrebljava i za mjesto Grad Grobnik koji je središte Grobnišćine. Za današnji Grad Grobnik, može se pretpostaviti da je u pretpovijesno doba na njegovu mjestu bila gradina iz koje se nadziralo čitavo Grobničko polje i cesta koja je prolazila u jednom smjeru kroz Sobole prema Čavlima te se spajala s cestom koja se spuštala iz Grada Grobnika u Podrvanj preko Čavli pa sve do, u jednom smjeru Rijeci, a drugom smjeru prema Bakru (Fućak 2009: 11-12). Grobnišćina najvećim dijelom obuhvaća područje Grobničkog polja koje je danas poznato po Automotodromu Grobnik. Grobnišćina je područje bogato prirodnim ljepotama i kulturnim nasljeđem. Također, poznata je i po svojoj prirodnoj ljepoti, te po tradicionalnom načinu života koji se očuvao kroz stoljeća. Povijest Grobnika se većinom prenosila usmenim putem, a priče koje smo čuli i znamo o hrabrim Grobničanima koji su branili svoje područje, prenosile su se s koljena na koljeno. Stanovništvo Grobnika u povijesti se bavilo poljoprivredom i stočarstvom, što je na neki način utjecalo na formiranje lokalnih običaja i kulturnih praksi koje su se očuvale i do danas, ali u manjoj mjeri nego tada. Danas se rijetko vidi na području Grobnika da se netko bavi poljoprivredom i stočarstvom. Danas su ljudi okrenuti modernijem načinu života. Kao mnoga ruralna područja, Grobnik se suočava s izazovima depopulacije i starenja stanovništva². Mladi se često sele u veće gradove u potrazi za obrazovanjem i poslom. To dovodi do smanjenja broja stanovnika i promjene demografske strukture. No, unatoč tome, lokalna zajednica radi na promjeni, aktivno razvijaju strategije kojima će pružiti mladima ono što žele te potaknuti povećanje broja mladog stanovništva³.

²<https://www.novolist.hr/rijeka-regija/rijeka/i-grobniscina-biljezi-blagi-pad-broja-stanovnika-u-dvije-opcine-sad-ih-tamo-zivi-oko-12-tisuca/>

³ <https://www.cavle.hr/opcina-cavle-povecala-izdvajanja-za-novorodencad/>

4. TRADICIJA

U zajednicama se tradicija prenosi s generacije na generaciju. Tradicija se odnosi na tradiranje kulturnih elemenata, odnosno njihovo prenošenje iz jednog konteksta u drugi i iz jednog vremena u drugi. Sam pojam „tradicija“ u sebi drži jak i često prevladavajući osjećaj da to podrazumijeva poštovanje i dužnost. Proučavanjem određenih tradicija, potrebne su samo dvije generacije da se nešto učini tradicionalnim, sasvim prirodno, s obzirom da je to smisao tradicije kao aktivnog procesa (Williams 1976/1983: 319). Raymond Williams je jedan od osnivača kulturalnih studija, doprinjeo je razumijevanju kulture kao dinamičnog i kompleksnog sustava; taj sustav uključuje tradiciju, običaje, te način na koji se tradicije reinterpetiraju kroz vrijeme. Prema R. Williamsu, definicija kulture uključuje tri opće kategorije. Prvo, postoji „ideal“, u kojem je kultura stanje ili proces ljudskog usavršavanja, u smislu određenih apsolutnih ili univerzalnih vrijednosti. Drugo, „dokumentarni“ zapis: preživjeli tekstovi i prakse kulture. U ovoj definiciji, 'kultura je tijelo intelektualnog i imaginativnog rada, u kojem su, na detaljan način, ljudske misli i iskustva različito zabilježeni' (Williams 2009: 32). Treće, „društvena“ definicija kulture, u kojoj je kultura opis određenog načina života. Ona uključuje običaje, tradicije i rituale određene zajednice (Storey 2015: 45-46). Williamsova definicija same tradicije se očituje u trećoj kategoriji, dakle „društvenoj“ definiciji kulture. Prema njemu je tradicija interpretacija kulturnih elemenata u različitim kontekstima uz prenošenje tih elemenata kroz vrijeme. Kako Storey navodi, za Williamsa je ključno razumjeti selektivnost kulturnih tradicija. Ne radi se samo o prenošenju elemenata iz prošlosti, radi se o selektivnom očuvanju onih elemenata koji se smatraju korisnima za sadašnjost. „Tradicionalna kultura jednog društva uvijek će težiti odgovaranju njegovom suvremenom sustavu interesa i vrijednosti, jer nije apsolutni skup već kontinuirana selekcija i interpretacija (Williams 2009: 38-9 prema Storey 2015: 48). Također, jedan od ključnih koncepata kojega je Storey naveo u svojem udžbeniku „*Cultural Theory and Popular Culture: An Introduction*“, je „struktura osjećaja“. Pod strukturom osjećaja misli se na zajedničke vrijednosti određene skupine, klase ili društva. Tradicije spadaju u te strukture osjećaja jer one odražavaju načine na koje ljudi interpretiraju i doživljavaju svijet oko sebe. Razmatrajući svadbene običaje na Grobniku kroz prizmu Williamsove teorije, običaji su također podložni promjenama i reinterpetaciji kroz generacije. Kroz rad ću se baviti interpretacijom tradicije iz perspektive mojih sugovornica. Prva generacija je na svadbene običaje gledala kao na nepromjenjiv dio svoje kulture, nešto što se mora očuvati i poštivati. Druga generacija je svjesno počela mijenjati običaje, a ujedno i tradiciju, no i dalje su se zadržali neki dijelovi tradicije. Treća generacija je skoro pa u potpunosti reinterpetirala

ono što prva generacija smatra nepromjenjivim i vrijednim očuvanja, prilagodivši tradiciju tako sebi i modernim uvjetima. Svadbene tradicije na Grobniku su selektivno prenesene i prilagođene, na način da odražavaju promjenjive „strukture osjećaja“ unutar zajednice kroz vrijeme. Globalizacija i ekonomski razvoj su među ključnim utjecajima na redefiniranje tradicije koje sam mogla izvesti iz intervjua s mojim sugovornicama.

5. SKLAPANJE BRAKA

Sklapanje braka predstavlja ključan trenutak u životu pojedinaca i zajednice u kojoj se nalaze. To je vrlo stara ljudska tradicija i čin u ljudskom životu kada dvoje daju obećanje ljubavi, poštovanja, razumijevanja i vjernosti u zajedničkom životu (Juretić 2004: 83). Mijenja se status pojedinca u zajednici, zatim osoba preuzima drugu ulogu u novoj zajednici. Ono obuhvaća niz tradicionalnih običaja i obreda koji su se mijenjali s vremenom. Proces sklapanja braka uključuje formalne i neformalne elemente, počevši u većini slučajeva od zaruka, pa sve do same svadbene ceremonije koja dvoje ljudi spaja u jednu cjelinu. Sklapanjem braka muškarci, a i žene prelaze iz jednog statusa u drugi- promjena statusa od neudatog/e na udatog/u. Različiti društveni rituali fokus stavljaju na poštivanje događaja koji obilježavaju promjene društvenog statusa pojedinca. Ti rituali uključuju klasu fenomena koje antropolozi nazivaju *rites de passage*. „Život pojedinca u svakom društvu niz je prolaznosti iz jednog doba u drugo“ (Van Gennep 1960: 2-3). Upravo o tome progovara Arnold Van Gennep u knjizi „The Rites of Passage“, gdje analizira obrede prijelaza kroz tri glavne faze: odvajanje (*separation*), prijelaz (*marge*) i inkorporaciju (*agregation*). Prva faza, faza odvajanja (*separation*), obuhvaća simboličko ponašanje koje označava odvajanje pojedinca ili grupe bilo od ranije fiksne točke u društvenoj strukturi, od skupa kulturnih uvjeta („stanja“). Druga faza, faza prijelaza (*marge*), označava socijalnu bezvremenost i socijalnu nestrukturiranost. U trećoj fazi, fazi inkorporacije (*agregation*), prolaz je dovršen. Subjekt rituala, individualan ili korporativan, ponovno je u relativno stabilnom stanju, zahvaljujući tome, ima prava i obveze prema drugima jasno definiranog i „strukturalnog“ tipa; od njega se očekuje da se ponaša u skladu s određenim običajnim normama i etičkim standardima koji obvezuju nositelje društvenog položaja u sustavu takvih položaja (Vodopija 1976: 4; Turner 1969: 359). Prijelazni obredi prema Van Gennepu igraju ključnu ulogu u trudnoći, zarukama, sklapanju ponovnog braka itd., dok se

obredi inkorporacije najviše ističu pri vjenčanju. Prema Van Gennepu, sklapanje braka je najvažniji prijelaz iz jedne društvene kategorije u drugu. Taj period života kroz koji prolaze muškarci i žene koji se odluču na taj čin, uključuje obred odvajanja i prijelaza završavajući obredima koji osiguravaju preliminarno uključivanje u novi status.

Sally Moore i Barbara Myerhof iznijele su formalne karakteristike svake kolektivne ceremonije ili rituala: 1) Ponavljanje, bilo sadržaja ili forme, bilo događaja povodom kojeg se ceremonija izvodi, odnosno više tih elemenata zajedno. 2) Igranje uloga. Među izrazitije karakteristike rituala spada to da to nije spontana aktivnost, nego je njegov veći dio, ako ne i cijeli ritual, unaprijed »režiran«. 3) »Specijalno« ponašanje, stilizacija. U ritualu se pojavljuju elementi ponašanja ili simboli koji su ili neuobičajeni u odnosu na svakodnevne, ili su svakodnevni ali upotrijebljeni na neuobičajen način, na način koji izaziva pažnju i jasno se izdvaja od svakodnevnog upotrebe. 4) Red. On je donekle povezan s karakteristikom pod brojem 2. Kolektivni ritual je po definiciji organizirano ponašanje, tako da se već stupnjem organiziranosti ili reda izdvaja iz svakodnevnog ponašanja. Trenuci kaosa i spontanosti u ritualu također su propisani za određeno mjesto i vrijeme. 5) Kolektivnost događaja. Ritual nosi društvenu poruku (Vodopija 1976: 79). Vjenčanje kao ritual, uključuje veliki broj sudionika, ovisno o željama mladenaca. Vjenčanjem se uspostavljaju jače veze između dvije obitelji i između uzvanika. Veze se učvršćuju razmjenjivanjem darova, dote. Sam ritual vjenčanja uključuje neke simboličke elemente koji izražavaju norme i društvene vrijednosti. Vjenčanje se obično održava u prisutnosti obitelji, prijatelja, a tom prisutnošću svjedoka, gdje mladenci javno iznose svoje zavjete, pristanak, samom se vjenčanju daje dodatna formalnost. Ritualno ponašanje zahtijeva relativno precizno poštivanje i može biti izuzetno otporno na inovacije ili odstupanja. Kako vrijeme prolazi, može postati ceremonijalno, a ponekad čak i svečano (Bossard i Ball, 1950).

6. PREDSVADBENI OBIČAJI OD 1975. - 2024.

Predsvadbeni običaji su slojevita i dinamična društvena praksa koja se mijenja kroz vrijeme i prostor. Predsvadbeni običaji prema Van Gennepovoj analizi obreda prijelaza spadaju u predliminalnu fazu. Predliminalna faza se odnosi na pripreme koje prethode formlanom činu prijelaza, u ovom slučaju ceremoniji vjenčanja. Osoba se odvaja od svojeg dosadašnjeg statusa ili uloge. U predliminalnu fazu, odnosno fazu odvajanja, prema redosljedu kojim su išle moje sugovornice tijekom intervjuiranja spadaju: prošnja, darivanje mladenaca prije svadbe, djevojačka zabava i dolazak po mladu. Tradicija pruža „okvir“ unutar kojega bi se trebala odvijati vjenčanja, no, svaka osoba ima svoje zahtjeve i viziju na koji način žele/ ne žele da se odvijete te zabilježi njihov dan. Rihtman-Auguštin tvrdi da su i danas ljudi skloni obilježavanju važnih trenutaka u njihovom životu, kao što su rođenje, ženidba, smrt itd., Uz obilježavanje njima važnih trenutaka pojavljuje se ceremonijalno i ritualno ponašanje. „Sada se već jednim dijelom te ceremonije i rituali prenose usmenim putem- tradicijom“ (Rihtman-Auguštin 1988: 81). Većina osoba ima svoj stav o tradiciji i uključivanju tradicije na vlastitom vjenčanju. Pojedini parovi osjećaju snažnu povezanost s tradicionalnim običajima te ih žele uključiti u svoje vjenčanje. Za njih, obredi kao što su blagoslov roditelja, nošenje vjenčаницe od majke, način su očuvanja kulturne baštine i poštivanja starijih i tradicije koja se prenosila s koljena na koljeno. S druge strane, neki parovi preferiraju moderniji pristup koji ne uključuje nikakve tradicijske elemente. Svadbeni običaji na Grobniku, reflektiraju duboko ukorijenjenu tradiciju, ali i promjene koje je izazvalo suvremeno društvo. Od 1975. do 2024. godine, običaji koje ću u daljnjem tekstu navesti, prošli su kroz razne promjene, oblikovane individualnim pogledima i zahtjevima mladenaca. Svako vjenčanje koje sam istražila, postalo je jedinstvena tvorevina tradicije i osobnih želja, kod nekih više, kod nekih manje.

6.1. Prošnja

Prema Van Gennepovoj analizi obreda prijelaza kroz tri faze, prošnja spada pod prvu fazu, dakle fazu odvajanja (*separation*). Radi se o simboličkom, ujedno i emocionalnom odvajanju od pethodnog statusa- neudate, neoženjenog. Prošnja je početak prijelaza iz jednog društvenog statusa u drugi. Prošnja je rijetko izostavni predsvadbeni čin kojega su nekada na području Grobnika odobravali ili odbijali roditelji mladenka, dok se danas to promijenilo. „Zaruke, vjeridba, prosidba ili prstenovanje jest dogovor, obećanje, javno iskazana namjera da će se mladić i djevojka uzeti. Simbolizira ga mladićeva predaja zaručnickoga prstena djevojci (Perić

2010: 3). Prva generacija ističe da je ritual prošnje započinjao dolaskom mladoženje i njegove obitelji u dom mladenke gdje mladoženja, zatraži ruku mladenke od njezinih roditelja, tim činom iskazuje poštovanje i ljubav koju gaji prema svojoj budućoj supruzi. Ovim simbolički važnim činom se nije iskazivalo samo poštovanje prema mladenki već i poštovanje prema njezinoj obitelji.

„Kada je došao po mene ispred kuće u kojoj sam živjela s roditeljima, inače je stoji ispred i čekao me, ali tog dana je došao do vrata i s njime je bila njegova majka, gledam ja, moji roditelji, nismo baš odmah shvaćali što se zbiva i on kaže da on mora pričati s njima. I tako, ušao je, zatražio moju ruku i ubrzo nakon toga mi smo se i vjenčali.“ (prva generacija: sugovornica 1)

Danas su stvari nešto drugačije. Prošnja, ili traženje ruke mladenke, dugo je bila jedan od ključnih predsvadbenih običaja na Grobniku. Međutim, u suvremenom društvu, običaji vezani za prošnju su doživjeli značajne promjene. Danas, sve veći broj parova odabire moderniji način prošnje što uključuje intimnije te osobnije trenutke koji su izmijenjeni jedino među budućim supružnicima. Parovi zajedno donose odluku o braku, u to nešto rjeđe uključuju svoje obitelji prije same prošnje, većinom dođu ispred roditelja kada su stvari već gotove.

„Moj suprug je mene zaprosio kod kuće. Gledali smo film, pričali i odjedanput on izusti poznatu rečenicu: „Hoćeš li se udati za mene?“, nisam bila toliko iznenađena s obzirom da smo o zarukama pričali nekoliko dana prije. Sve je on to brzo isplanirao, a ja jedino što sam htjela i mogla reći je da pristajem.“ (druga generacija: sugovornica 3)

„Planirali smo jako dugo da me zaprosi, ali jednostavno, njemu nikada nije pravi trenutak. Išli smo jednom prilikom na putovanje i ja sve čekam, čekam, on ništa i meni je dojadilo i pitam ga i kad će taj prsten, na što on meni stvarno izvadi prsten, klekne i napokon me zaprosi. U tom trenutku, nisam niti gledala di smo, niti ima li koga oko nas ni ništa, jedino mi je bilo bitno da na ruci imam prsten.“ (treća generacija: sugovornica 1)

Iz priloženog, citiranog dijela, izdvojila sam iz svake generacije po jedan način prošnje koji su mi sugovornice navele i koji jasno prikazuje na koji su način one zaprosene i koji prikazuje razliku između modernog i tradicionalnog načina prošnje. Vidimo da se prva, druga i treća generacija razlikuju, dok se druga i treća generacija podudaraju. Prva generacija je još išla kako je „zapisano“ u tradiciji/običajima da se ruka buduće supruge može dobiti jedino preko njezinih roditelja, što bi značilo njihovim pristankom, dok se druga i treća generacija nisu pridržavale tih običaja i napravile su taj čin na svoj način, među sobom. Prva generacija slijedi tradicionalne

običaje i naglasak je na poštivanju „zapisanog“ načina prošnje, gdje se ruka buduće supruge traži od njezinih roditelja. Prva generacija poštuje i vrednuje tradiciju. Druga generacija, ne drži se toliko strogo tradicionalnog načina prošnje, ali i dalje pridaje važnost simboličnom činu prošnje, što ukazuje na poštivanje tradicionalnog pristupa, s uključivanjem modernog. Treća generacija pokazuje najmanju povezanost s tradicijom. Toj generaciji je važnije iskustvo trenutka nego pridržavanje tradicionalnih normi.

6.2. Darivanje mladenaca prije svadbe

Jedan od ključnih svadbenih običaja na Grobniku jest darivanje mladenaca. Tijekom godina darivanje mladenaca se izmijenilo, no zadržalo je neke ključne elemente. 1975. godina pa sve do danas, običaj na Grobniku je bio da se darivanje mladenaca odvija četvrtkom, iako se pojedini parovi odlučuju da darivanje bude na dan samog vjenčanja. Ono što se darovalo 1970-ih godina su većinom bili praktični predmeti potrebni za suživot supružnika. To su bili kućanski aparati, posuđe, posteljine, kućanski elementi itd. Danas parovi, većinom odlučuju sami što žele da im se daruje za vjenčanje. Svojim uzvanicima priopće što im je potrebno, što bi htjeli i na taj način budu darovani, prema njihovim vlastitim željama.

„Četvrtkom prije vjenčanja, daruju se mladenci, ali odvojeno; mladoženji dolaze njegovi uzvanici, a mladoj njezini. U posljednje vrijeme to izgleda kao poseban mali pir gdje su pozvani svi koji će doći na pir i oni koji neće. Darivali su se novci, električni uređaji, kućanski aparati i kod nas je bilo da smo imali popis što bi voljeli dobiti i onda je većina gostiju išla po tom popisu i darovala nam takve stvari koje su nam pomogle prilikom useljenja. Nakon što mladoženja obavi svoje darivanje, pridružuje se darivanju mlade gdje se više ne kupuje mlada na sam dan pira, nego na darivanju.“ (treća generacija: sugovornica 2)

„Tu šetemanu prvo pira su dohajali judi pu nas, od četrtka, petka i nosili pokloni. Ni se to, ni soldi darivalo, ni ne znan ća, to se doneslo ili čaše ili šugamani ili neke padele, ono ćaj bilo potrebno za kuću.“ (druga generacija: sugovornica 2)

„Pretežno se zval uži krug prijatelja i rodbinu. Ako je rodbina znala da ti imaš dotu, onda su ti kupili padele, servisi, za kafe servisi, za likeri, simo tamo. Ako nisu znali, ako si bil malo siromašnij nisu ti mogli, onda je saki donesal šugamani, plahte i deke, naš, ovo se ća ti gre. Kum se malo boje isprsi pa kupi šparhet, frižider, ća tebi rabi ako imaš svoj prostor ka ćeš živet.“ (prva generacija: sugovornica 2)

„Na Grobniku je postojao običaj da se četvrtkom darivaju mladenci, muška strana posebno, ženska posebno. Međutim, tada se nisu nosile kuverte, nosio se servis, posteljina, nosili su se ne znam, tehnički uređaji jako malo, u to vrijeme su bili jako skupi, ali najviše servisi za jelo, za kavu, kristalne čaše koje danas nisu IN, i to je bilo to. Nismo kao danas pisali ko je šta dao, jer, u to vrijeme ljudi nisu imali, bilo je bitno da ti dođe, pa makar i ništa ne donio, iako se to nikada nije desilo. Vraćao si koliko ti je ko bio drag. Ne ko danas, da cure zapisuju ko je šta dao i na taj način i vraćaju.“ (prva generacija: sugovornica 3)

Darivanje četvrtkom, vidimo da je i dalje ostalo u tradiciji na području Grobnika. Nove, a i starije generacije su poštivale taj svadbeni običaj. Ono što se s vremenom promijenilo su darovi koji su se poklanjali mladencima. Prva generacija je za darove dobivala onoliko koliko su njihovi gosti mogli izdvojiti iz budžeta, u to vrijeme, ljudi nisu bili toliko imućni koliko danas. Poklanjali su se kućanski aparati, posuđe, posteljine, deke itd. Danas se već poklanjaju malo skuplje stvari kao što su električni uređaji, veće svote novca itd. Zanimljivo je da danas mladenci imaju popise potrepština koje daju svojim uzvanicima kako bi im darovali nešto od tih stvari. Vidimo kako su se vremena promijenila prvoj generaciji, a i drugoj, nije bilo toliko bitno što će i koliko dobiti već da im uzvanici dođu na vjenčanje, dok je trećoj generaciji na neki način i to bitan dio vjenčanja s obzirom na to da se pišu popisi onoga što žele ili ne žele. Darivanje mladenaca, odražava društvene promjene i prilagođava se suvremenim trendovima. Tradicionalni elementi su i dalje prisutni, ali noviteti u darivanju omogućavaju parovima i njihovim uzvanicima veću personaliziranost, ali isto tako manje prostora za izbor s obzirom na to da mladenci imaju popis želja i potrepština kojim se vode. Tu primjećujemo ekonomski razvoj iz generacije u generaciju koji je bio značajan za izmjenu tradicionalnog darivanja mladenaca.

6.3. Djevojačka zabava

Djevojačka zabava jedan je od najpopularnijih predsvadbenih običaja danas; u novije vrijeme se prakticira širom svijeta. To je proslava koja se organizira u čast buduće mladenke, pruža joj priliku za zabavom i opuštanjem s užim krugom prijateljica. Prije je, kako tvrde moje sugovornice prve, a i druge generacije, djevojačka zabava bila jednostavna i intimna proslava koju su organizirale mladenkine prijateljice. Održavala se kod kuće, jeli su se kolači, pjevalo se i pričalo. Danas je djevojačka zabava za mladenke puno više. To su pripreme koje traju po

nekoliko mjeseci, iznajmljuju se vile, kuće za odmor, jedrilice i odlazi se na nekoliko dana s osobama koje želiš da ti budu nazočne na djevojačkoj. Slavi se, zabavlja, pleše, pjeva, u ponudi su razna pića i hrana, sve je puno luksuznije negoli -90-ih godina.

„Bile su djevojačke i u moje vrijeme, ja sam se ženila 1978. godine, imala sam ju i ja. Slavilo se u kući, oslobodil biš jednu kamaru da ne smetaš svojimim. Samo su ženske bile. Djevojačka je za žene bila po šetemani, a za muške samo po petak ili četrtak. To je tako bilo, ne zna se zač.“
(prva generacija: sugovornica 2)

„Ja sam djevojačku imala u utorak pred vjenčanje, bile smo kod mene doma, jele smo pile, zabavljale se, nama je bilo odlično. Nisam mogla priuštiti neku nezaboravnu djevojačku kakvu danas mlade priređuju, ali stvari koje su nam se dogodile te večeri ćemo pamtit. Bilo nas je svega desetak, samo žene.“ (druga generacija: sugovornica 3)

„Moja djevojačka je bila mjesec dana prije vjenčanja, iznajmila sam kuću u Gorskomu i tamo smo išle nas petnajstak na tri dana. Nama je bilo odlično, zabavljale smo se, uživale, baš smo to dobro proslavile. Nisam htjela da mi djevojačka bude u kući jer su mi roditelji, pa im nisam htjela smetati, a i bolje je malo se maknuti i zabaviti. Možda će ti ovo biti korisno za rad, ja sam ti darovala svoje ženske, to sam vidjela na internetu i bilo mi je zanimljivo pa sam i ja svakoj kupila kutijicu sa nekoliko stvarčica u njoj, kako bi mi rekle: „stvarčice prijekopotrebne za život.“ (treća generacija: sugovornica 3)

„Kada sam se ja ženila, nisam imala djevojačku, jednostavno, moja obitelj i ja smo to gledali da je stvar koju rade jedino muški. Ne mogu toliko baš nazvati djevojačkom, okupljanje mojih tri bliskih prijateljica kod mene doma na kolače i kavu. Ali po svojoj kćeri i unuci, vidim da je to postalo nešto stalno.“ (prva generacija: sugovornica 1)

Iz priloženih intervjuja, primjećujemo da su prva i druga generacija žena imale dosta skromnije i intimnije djevojačke zabave, nego treća generacija. Iako ima i onih koje nisu uopće slavile djevojačku s ciljem da je to djevojačka. Treća generacija je pod utjecajem globalizacije. Za istraživanje ove teme, zanimljiv je pojam tzv. glocalizacije⁴, odnosno "lokalizacije globalnog" (Kalapoš 2002:93-94) ili "globalizacije u dijalektu" – kako je naziva Appadurai – iznoseći tezu da ljudi stvaralački preoblikuju ono što im se nudi putem globalnih, masovno posredovanih slika (1996:10 i dalje: Vitez 2004: 7). Vezano za ovo istraživanje, slike i videozapisi koje se prikazuju u medijima, koji se objavljuju na internetu, šire se i dolaze do nas. Danas nam je

⁴ Termin se pripisuje Rolandu Robertsonu, a prema Baumanovu tumačenju iskazuje neodvojivost globalizacije i lokalizacije, odnosno umanjuje jednostrano shvaćanje globalizacije (2000:70).

dostupno sve, možemo upisati pojam svadbe i izaći će nam mnogo članaka o tome što je svadba, kakvu svadbu trebamo imati, što napraviti da nam bude onakva kakvom želimo itd. Mogu se pronaći i fotografije - vjenčanja poznatih osoba, uređenja koja imaju, zabava kakve imaju, itd. Upijajući sve to, svaka mlada stvara novu sliku onoga što želi, njezina paleta izbora se širi i pruža joj veće mogućnosti za ostvarenjem vjenčanja iz snova. Upravo iz toga razloga, danas mlade svoje djevojačke slave na luksuznim mjestima, iznajmljenim kućama/vilama kako bi se i one pokazale i imale ono što imaju žene koje vide preko interneta. Devedesetih to nije bilo tako, internet nije toliko uznapredovao, ljudi si nisu mogli priuštiti toliki luksuz stoga se većina djevojačkih i odvijala kod kuća u uskom krugu najbližih ljudi.

6.4. Dolazak po mladu

Dolazak po mladu je za moje sugovornice jedan je od najemotivnijih trenutaka za mladu, mladoženju, a i njihove obitelji. Ovaj običaj simbolizira službeno preuzimanje mlade iz roditeljskog doma u dom koji će dijeliti sa svojim suprugom. Po tradiciji, mladoženja sa svojom obitelji i uzvanicima, dolazi po mladu u dom u kojem je živjela s roditeljima. Dolazio je uz pratnju glazbe, ali se za njima i ispred njih nije vijorila zastava. Današnje mlade, neke su zadržale taj običaj da mladoženja i njegovi uzvanici dolaze po nju, njezinoj kući, dok su neke odustale od tog tradicionalnog običaja i zahtjevaju okupljanje svatova ispred crkve.

„Mlada prvo leh s kuće zišla van, njezini roditelji nisu dočekivali rodbinu ni prijatelji od mladoga vani, nego si pustil da prvo mlada zijde van i kada je ona došla, onda su šli doli pozdravjati roditelji. S kuće me otac spejal van, pa je za nami šla mat, pa sestra, brat ki će je. Zafrkancija tij, ti vrata zapreš, mladi dojde pred kuću i mladi kum pregovara i onda on išće po si došal, zač si došal, će biš ti tel, kakovu biš tel i onda zihajaju vanka, zide najprvo sestra ili brat pa se obuku u žensku, onda sestrična, morda tek na trećen, četrtion izlasku zijde mlada. Mladoženja prvo ni nosil buket od mlade, on bi samo došal bez čega, a sad je običaj da mladi nosi buket i preda mladoj na vrati.“ (prva generacija: sugovornica 2)

„Kod mene se splela kolona, znači od bršljana se splela gerlanda koja se objesila ispred kuće, malo dalje i onda bi se postavio stolić sa pićem i kad bi ja izlazila iz te kuće, nisam smjela proć dok ne popijem s njima i dok ne darujem te koji su postavili taj stolić i gerlandu. Sve je bilo puno ljudi, muzika je svirala, svi su bili veseli, nije bilo zastave jer to tada nije bio običaj.“ (prva generacija: sugovornica 3)

„Moja želja je bila da se moji svatovi okupe ispred crkve, da nema nikakvih dolazaka kod nas doma, ni ništa slično. Ali, moja mama je jako tradicionalna žena i inzistirala je na tim nekim tradicijskim vrijednostima; da se pozovu ljudi u kuću na sam dan pira, da svatovi imaju preko sto uzvanika... Ja ništa od toga nisam htjela, ali sam imala i priznajem da mi sada nije nimalo žao što sam ju poslušala. Dolazak tvoga budućega muža po tebe, zapravo je bilo nešto čarobno, nikad nisam razmišljala o tom trenutku, ali drago mi je da sam ga doživjela. Naravno, samo to što su došli po mene, taj tradicijski dio nije bio dovoljan, morali su i osmisliti neku zafrkanciju, a to je bilo „kupnja mlade“, odnosno mene, mješali su se svi dok nisam došla ja na vrata i onda smo svi zajedno kako sam se ženila u svojoj crkvi koja mi je veoma blizu, pješice išli do crkve i započeli svečani dio.“ (treća generacija: sugovornica 1)

„Napravili smo taj tradicionalni dio, da budući mladoženja sa svojim gostima dolazi po mene i bilo mi je lijepo, veoma emotivno, znaš da je to trenutak kada odlaziš iz svoje kuće u suživot sa osobom koju voliš, ali bez svojih roditelja koji su uz tebe cijeli život. Što se tiče mene bilo je sve prekrasno jer smo do crkve išli pješke, crkva je u neposrednoj blizini kuće. Zastavu nisam htjela imati i nisam ju na kraju ni imala. Znam da danas dosta ljudi ima zastavu, ali nekako tada, a i sada ja ju nisam htjela imati, a da se ponovno ženim, nebi ni sada.“ (druga generacija: sugovornica 1)

„Kada bi dohajal mladoženja sa svojim gostimin, oni bi spleli kolone, neki mladi, ono kao društvo i to, spleli bi te kolone bršljana, mislim nisu to bile ne znan kakove rožice i malo fijokih. Zato bi stavili stolić, malo rakije, onda bi oni održali jedan govor, ti mladi, najbolje želje za budući životi, njimi bi se dalo neć solda, ne kolači.“ (druga generacija: sugovornica 2)

Svaka žena ima svoju zamisao na koji će se način odvijati slijed njihova vjenčanja, isto tako na koji način žele i zamišljaju da njihovi budući supruzi dođu po njih. Pojedine žene žele da to bude u kući u kojoj su odrasle, pojedine da to bude ispred crkve, matičnog ureda ili nekog drugog mjesta. U tradiciji je to da mladoženja dolazi po svoju mladu sa svojim uzvanicima, neki se i dalje drže toga i danas, dok neki ne žele imati niti jedan tradicijski element.

Također, u tradiciji je i bitan mladenkin odlazak od kuće u kojoj je živjela s roditeljima. Prilikom intervjuiranja, moje ispitanice, odnosno ispitanice prve generacije su naglasile važnost odlaska mlade iz kuće. S obzirom da su one imale kuma, bile su u autu sa svojim, muškim kumom, mladenkin auto je išao prvi u koloni i bio je najbogatije ukrašen sa friškim cvijećem, koliko si je tko mogao onda priuštiti.

„Ja san do crkve šla s mladin kumom va auto, mladoženja je šal va svoj en auto. Moj auto je šal najprvi jer je to tako va tradiciji bilo. Auto je bil najlipše ukrašen od mene, bil je pun friškega cveća, karanfila, onda u auto di je mlada sedila je bila ona veća ikebana, ni bilo onih fioki(mašni)“ (prva generacija: sugovornica 2)

„Ja i moj muž smo zajedno izašli iz kuće u koju su došli po mene, ali smo sjeli svatko u svoj auto. Zato jer od mlade auto ide prvi, a od mladoženje zadnji. Nakon što smo se vjenčali, sjeli smo u jedan auto. Obično u onaj koji je bolje okičen, a to je bio moj. Nije bilo da nešto mora tako bit, već je to u tradiciji.“ (prva generacija: sugovornica 3)

„Kada sam odlazila od kuće, moj auto je bio najljepše okičen od svih drugih, sa mnom je u njemu sjedio kum, a muž je bio u svojem autu sa svojim kumom. Do matičnog ureda i do crkve je moj auto išao prvi jer je to tako rečeno da mora biti.“ (prva generacija: sugovornica 1)

Uz sve to, zanimljiv detalj koji je i treća generacija iznijela je da je kod kuće uvijek morala ostajati jedna osoba koja će čuvati tu kuću. Očito se pojedini običaji i dalje koriste, bez obzira što ne želi svatko imati neke tradicijske elemente. *„Običaj je da jedna osoba ostaje u kući, čuvati ju; osoba od povjerenja, neki susjed ili susjeda koji nisu bili na piru. To je zato što se govorilo da su se najveće krađe događale kada bi svita ljudi išla na pir, a kuća ostala prazna i to koliko znam je imala i moja mama i nona.“ (treća generacija: sugovornica 2)*

„Kada mlada s kuće zide, ne smi se vrata zaprite nego vavik imaš nekoga ki će ti kuću pričuvat, ki će bit z onimi judi ki dođu videt, moraš ih počastit, dat pit, jist i ne smi se kuća zaprit. Mi smo tako šli.“ (prva generacija: sugovornica 2)

„Kod nas se kuća nikada nije ostavljala prazna kada smo se sestra ili ja ženile. Uvijek je ostao netko tko će paziti na nju. Bio to susjed, susjeda, uglavnom netko koga znaš i kome možeš vjerovati. Ta osoba nebi bila pozvana na crkveno vjenčanje, ali bi mogla doći na pir.“ (druga generacija: sugovornica 1)

7. SVADBENI OBIČAJI 1975. - 2024.

7.1. Ceremonija vjenčanja

Najvažniji te ujedno i najsvečaniji trenutak vjenčanja predstavlja čin sklapanja braka. Čin sklapanja braka spada u Van Gennepovu drugu fazu – liminalnu. U toj fazi, fazi prijelaza, mladenka i mladoženja prelaze iz stanja neoženjenosti i neudatosti u stanje braka. Tijekom ceremonije vjenčanja, mladoženja i mlada napuštaju stari status i prolaze kroz rituale koji su omogućili da prijeđu u drugu fazu. Ceremonija vjenčanja ne predstavlja jedino zakonski, odnosno formalni događaj gdje dvoje ljudi daju javno obećanje da će se voljeti i poštivati dok ih smrt ne rastavi. Ceremonija vjenčanja predstavlja simbolički izraz ljubavi, poštovanja, vjere u osobu koja stoji nasuprot i osobu koja će biti tvoj suputnik u životu. Svaka kultura i religija ima svoje običaje i tradiciju vezanu za tijek samog vjenčanja. Osnovni cilj ceremonije je da prizna bračnu vezu koja se odvija ispred nazočnih uzvanika: obitelji, prijatelja, religijske zajednice. Tijekom ceremonije vjenčanja, prisutni su mnogi rituali; obred, zavjeti koji su prisutni kod većine parova, razmjena prstenja i na samome kraju, posljednji čin je kada matičar, svećenik ili netko treći, javno proglašava dvoje ljudi do sada ne zakonski povezanih, vjenčanima čiji je zadatak iskazivanje ljubavi, poštivanja i vjere jedno u drugoga. „Zaručnici, ženidbom ulaze u jedno novo stanje, u ženidbeni stalež, koji sa sobom donosi kako posebna međusobna prava i dužnosti tako i određena prava i dužnosti prema zajednici kojoj pripadaju“ (Berljak, 1999).

Na Grobniku, prva generacija ženskih ispitanica je dosta naglašavala da su se njihova vjenčanja održavala prvotno u matičnim uredima, a zatim u crkvi. To je bilo obavezno. Već je druga generacija imala izbor i mogla je birati kamo želi ovjekovječiti svoj brak. Treća generacija je generacija koja ima svu slobodu izbora, hoće li imati crkveno vjenčanje, vjenčanje kod matičara ili nešto treće. Vremena se mijenjaju i parovi imaju sve veći izbor na koji način, kamo i tko će biti onaj tko će ih oženiti. Isto tako, za starije generacije, veoma značajnu ulogu je imao kum. Po tradiciji, prva generacija je morala imati muškoga kuma, a ne kumu. Smatralo se da je muška osoba od povjerenja i nije zavidna, dok kuma može biti. Bila je sramota da je ženska kuma. Također, na ceremoniji vjenčanja, prvoj generaciji nisu po tradiciji smjeli prisustvovati roditelji. Oni su jedino mogli ispratiti mladence iz njihovih kuća i kasnije biti pozvani na večeru. S vremenom se to promijenilo, već je drugoj generaciji, a zatim i trećoj prisustvo roditelja bilo veoma važno i nisu se držali tog tradicijskog elementa. U intervjuima ćemo vidjeti kako su

ispitanice iz druge i treće generacije bile dovedene pred oltar uz pratnju njihovih očeva, dok je prvu generaciju do oltara pratio kum ili su išle same, bez pratnje.

„Moja mat ni šla zmaon u crkivu, mene je dopejal mladi kum, ni mi bil žal jer je to tradicija i moja mat ni tela zmanon u crkvu. Prvo neko ća smo dospeli do crkve, šli smo pu matičara, ondaj se to tribalo. Večeru smo imali va Kastvu i ondaj došla moja mat z namin i sudjelovala va vjenčanju. Kumu nisam imela aš bi to bila sramota, povedali bi po selu.“ (prva generacija: sugovornica 2)

„Sa mnom nisu išli roditelji do crkve jer je to po tradiciji ovoga kraja, bilo mi je žao jer sam bila vezana za roditelje, pogotovo svog oca. Pokušala sam, sjećam se nagovoriti ga da ide samnom do oltara, oca, ali on je bio veoma tradicionalan čovjek i nije htio ni pomisliti o tome. Isto nama bitno je to da sam imala kuma, a ne kumu, govorilo se ako je ženska kuma, da će donjeti to nesreću, žene su zavidne i nisu smjele biti kume nama ženama. Do oltara sam išla sama, ali to nije za to vrijeme bilo ništa neobično jer je većina mladih išlo samo, jedino koliko znam, neke su išle uz pratnju kuma, ali ja nisam htjela. No, prvo crkve, išlo se u matični ured i onda tek u crkvu.“ (prva generacija: sugovornica 1)

„Prije vjenčanja u crkvi, skupa sa svojim gostima sam išla u matični ured gdje smo dobili građanski papir da smo oženjeni. To je tada bilo tako, nije da smo previše mogli birati. Otac i majka nisu sudjelovali na tom svečanom činu, oni su tek došli na pir. Imala sam muškoga kuma, ne kumu to je bilo bitno onda, imati muškarca, a ne ženu.“ (prva generacija: sugovornica 3)

„Kada sam se ja ženila, moja majka nije htjela da imam ženu za kumu jer je to u našoj tradiciji i ja sam ju morala poštivati. Također, nije dozvolila da ona i otac idu skupa sa mnom u crkvu. Jedino što se razlikovalo od njihova vjenčanja je to što sam se ja ženila u crkvi, a ne u crkvi i matičnom uredu.“ (druga generacija: sugovornica 3)

„Do crkve smo išli pješke, skupa sa mojim roditeljima. Ja se nisam htjela toliko pridržavati tih običaja i tradicije da oni ne idu sa mnom, tako da su išli i to mi je bilo jako bitno i važno, oni se nisu mješali u moj izbor i poštovali su tu odluku. Oni su bili, meni glavni na tom svečanom i najvažnijem činu. Također, htjela sam da me tata pelje do oltara što i je i to je svakako poseban trenutak, pun emocije gdje te tvoj otac predaje u ruke čovjeku kojega je odobrio, pun povjerenja da bude tvoj životni partner. Poslije su skupa s nama išli u salu u kojoj se održavao pir. Kao što sam rekla, izbacila sam neke običaje i ja sam imala kumu, a ne kuma. Nisam se obazirala na to što će tko reći ili misliti. Kuma je bila moja dugogodišnja prijateljica, skoro pa ko sestra i htjela sam da ona bude uz mene kroz taj dan.“ (druga generacija: sugovornica 1)

„Ja sam kuma imela, i taj kum se ili bil jako blizak prijatelj, a najčešće je to bil rod, ne bilo ki. To je bila baš provjerena osoba. Ki je tel, u moje doba smo imeli i pu matičara i pu crikve. Ja san imela oba, jer su meni rekli, ki ni imel pu matičara, crkveni brak ni bil valjan. Najprvo smo šli na matični ured, onda smo šli va crikav. To je bila crikva s moje strane. Roditelji nisu hodili z namin na piri, njimin smo se hodili pokazat nakon čaj završilo va crikve i matičara. Do oltara me pejal kum, ali to smo pobrali, previše tih američkih filmi gledamo.“ (druga generacija: sugovornica 2)

„Ja sam se ženila u crkvi, otac me je dopeljao do oltara i predao moju ruku mojem budućem supruhu. Pored mene je tijekom tog čina stajala kuma, a pored muža, kum. Roditelji su prisustvovali tijekom cijelog čina i kasnije s nama išli u restoran u kojem smo imali slavlje.“ (treća generacija: sugovornica 1)

„Otac je predao moju ruku mladoženji. Svi gosti su bili u crkvi s nama, uključujući i moje i muževe roditelje. Ja sam imala kumu, a ne kuma, jer kao što sam rekla, neke običaje sam htjela izbaciti i ne imati ih.“ (treća generacija: sugovornica 2)

„Najljepši trenutak, dolaska u crkvu mi je bio kada me moj tata dopeljao do oltara. Od malih nogu mi je to bila velika želja i ostvarila se. Roditelji su prisustvovali tom svečanom činu, nebi mogla zamisliti da njih nije bilo uz mene. Uz mene je također bila moja sestra koja mi je ujedno bila i vjenčana kuma. Povezana sam s obitelji i njihovo prisutstvo mi je bilo veoma bitno.“ (treća generacija: sugovornica 3)

Dolazak roditelja u crkvu i na samu ceremoniju vjenčanja za prvu generaciju je bio nedopušten zbog tradicije. Prva generacija je to strogo poštivala i prihvaćala. Druga generacija, mijenja običaje, roditelji počinju prisustvovati ceremoniji vjenčanja. Ovo ukazuje na početak odstupanja od stroge tradicije i pomak prema modernijim shvaćanjima braka. Uloga roditelja počinje biti više naglašena, reinterpreteraju se tradicionalni običaji. Prisutnost roditelja na ceremonijni vjenčanja kod treće generacije postaje uobičajeno. To ukazuje na udaljavanje od starih tradicionalnih normi i prihvaćanje novih. Pristup tradiciji je prilagođeniji trenutnim vrijednostima i potrebama.

7.2. Običaji na vjenčanju

Posljedna, postliminalna faza, odnosno faza inkorporacije je faza u kojoj su već sada mlada i mladoženja zauzeli novu ulogu i sa njome se predstavljaju i dolaze ka svojoj zajednici koja ih prihvaća ili ne prihvaća. Rituali poput rezanja torte, prvog plesa, bacanja buketa su ti koji simboliziraju početak zajedničkog života supružnika.

Nakon što su se mlada i mladoženja oženili u crkvi, matičnom uredu, red je bio da se dođe u salu/ restoran, na večeru na kojoj će se nastaviti daljnje slavlje. Nekoliko je izdvojenih običaja koje su radili pojedini mladenci na svojem vjenčanju. Običaji mogu biti: bacanje buketa, skidanje podvezice, rezanje torte zavezanih očiju, prvi ples itd. (Mackey, 2022).

„Što se tiče tih nekih običaja kao što su prvi ples, skidanje podvezice, bacanje buketa i tako dalje, ja sam jedino imala bacanje buketa. Za mene su ti ostali običaji previše amerikanizirani i nisam ih htjela imati na svojem vjenčanju.“ (treća generacija: sugovornica 2)

„Ja sam nakon što smo došli iz crkve imala ulazak, kao što vidiš u filmovima, muž i ja, pjesma u pozadini, prazan podij koji je čekao da nas dvoje dođemo i otplješemo prvi ples. Moram priznati da smo se dugo pripremali za taj ples. Čak smo išli i na tečajeve samo kako bi to izgledalo kako treba. Nakon toga je slijedilo skidanje podvezice, zatim bacanje buketa, ali moram priznati da je to bilo malo namješteno, buket je baš pao u ruke curi koja se trebala iduća zaručiti, a svi smo to znali osim nje. Nakon bacanja buketa, skoro pred sami kraj, rezala se torta. Oboje smo imali zavezane oči da ništa ne vidimo i tako smo zajedno zarezali i svako je prvi komad stavio u usta onom drugom. Bilo je tu još nekih stvari kao što je ples sa roditeljima, tatom, mamom.“ (treća generacija: sugovornica 1)

„Nama večera ni počinjala na četiri ure, nama je počinjala na osam. Mi smo šli samo na večeru. Išlo se po tih grobničkih oštarijah, malo se pokazalo, tako da ti ja nisan imela nikakove običaje.“ (druga generacija: sugovornica 2)

„Nama se bacala podvezica, pa nije odmah izvlačio podvezicu, nego smo stavili neku zafrkanciju da gostima bude zanimljivo, bile su igre na večeri u kojima smo sudjelovali mi i gosti, karaoke su bile, bacala sam buket i rezali smo tortu zavezanih očiju.“ (druga generacija: sugovornica 1)

„Ja san imela prvi ples, pa ples sa kumom. Prvo se divojke ke su neoženjene su hvatale buket i podvezicu, ali podvezica se ni hitala. Do ponoći san bila u vjenčanici, najprvo ća san ju skinula,

rizali smo tortu, da nan se oči vežu tako da pogodimo, ki je prvi pogodil va sredinu vidilo se ki će bili glavni va kući.“ (prva generacija: sugovornica 2)

„Kod mene su na svadbi bili bacanje buketa, bacanje podvezice, rezanje torte, ali zatvorenih očiju. Buket se bacao prema onoj osobi koja se trebala iduća oženit. Nismo znali za neke previše običaje, ali na vjenčanjima na kojima smo bili, malo pobereš i onda dobiješ komplet.“ (prva generacija: sugovornica 1)

7.3. Darivanje mlade nakon svadbe i oproštaj

„Nakon darivanja slijedi oproštaj i blagoslov prije konačnog odlaska mladenke iz roditeljskog doma. Razumljivo je da je to trenutak snažnih emocija koje se potiskuju obrednim formulama, govorima i tradicijom propisanim postupcima“ (Vitez 2003: 54). Prema pripovijedanjima prve generacije ispitanika, nakon što se završilo vjenčanje, majka od mlade je darivala dote svojoj kćeri koja se selila kod muža u kuću.

„Kad se rodilo žensko dite, od tad su se pripravljalje dote kad se bude ženila. To su bili ručnici, jastučnice, šugamani, lancuni i to sej rukon radilo, ta bjankerija je bila obavezna da ženska ima to pripravno. To se čuvalo, poštirkalo, opralo, poštirkalo, popeglalo. Ja iman toga i dan danas, iman tih ručnici i toga i te koltre još iz nasljeđa od noni. Posebno se onda i pripravila i posteja kad si legal nakon ženidbe. Kada san odlazila mat i otac su me blagoslovili i zaželili mi sreću sa mužem.“ (druga generacija: sugovornica 2)

„Ja nisam dobila dotu od svoje mame, s obzirom da smo već suvremenija generacija, možemo si sve priuštiti, nije bilo potrebe za time. Kada sam izlazila iz kuće i došla po svoje stvari, bilo mi je jako teško, otići iz kuće u kojoj sam se rodila, iako nije posljednji put da sam u njoj, teška ti je sama ta pomisao da više nećeš svakog dana biti ovdje i sa svojim.“ (treća generacija: sugovornica 3)

„Dan nakon vjenčanja, nedjelja, otišla sam sa svojim mužem po svoju dotu doma koju je pripremila moja mama. To je bilo brdo ručnika, deset posteljina, nema čega nije bilo, čim više to bolje; od donjeg rublja do kuhinjskih krpa. Ja imam još uvijek neotvorenih stvari, u nasljedstvo će to ići mojoj unuci. Sva posteljina bila je ručni rad i na svoj mojoj posteljini su bili moji inicijali. Kada sam uzela svu dotu, otišla sam u kuću kod muževih roditelja jer smo ondje živjeli i nije mi bilo toliko teško odvojiti se od svojih, znala sam da ću ih često posjećivati i biti kod njih.“ (prva generacija: sugovornica 3)

8. OČUVANJE ILI STVARANJE NOVE TRADICIJE

„Kultura, pa i svadbeni običaji podliježu stalnoj promjeni pa ne postoje njihovi lokalni oblici koji nisu rezultat prethodnih i predmet daljih mijena; promjene nastaju u doticaju različitih lokalnih, regionalnih, nacionalnih i šire rasprostranjenih kultura, pa i, uvjetno rečeno, globalno proširenih kulturnih sadržaja“ (Vitez, 2004). Koliko je važno očuvanje tradicije mladim generacijama, a koliko starijim? Tradiciju čine iskustva, običaji, norme, vrijednosti koje prenosi određena zajednica- usmenim ili pismenim putem iz naraštaja u naraštaj. Tradicija je trenutak slobode i same povijesti, takvim načinom se ukida razlika između tradicije i povijesti⁵.

Iz priloženih intervjuja, vidimo da se pojedini elementi tradicije i običaja uopće više ne koriste i ne poštuju. Kako bi doprinijeli očuvanju kulturne baštine Grobnika, razgovor sa starijim osobama će upoznati nove generacije malo više o tradiciji i običajima grobničkih krajeva; razgovorom kojim bi prenosili običaje na njih i s kojima bi ih upoznali. Kulturna baština je označavala nasljeđe koje se prenosi s koljena na koljeno i ostaje unutar obitelji, takvo je značenje imala od kraja 18. stoljeća i Francuske revolucije. Nakon Francuske revolucije, širi se s obiteljskog na nacionalno nasljeđe⁶.

Nematerijalna kulturna baština obuhvaća rituale, običaje, jezik, tradiciju, izričaj, ples i drugo⁷. Njezina glavna karakteristika je da se manifestira putem društvenih običaja, tradicije i vjerovanja.

Što mislite može li se očuvati tradicija i kako?

„S ovim tempom mislim da je jako teško očuvati tradiciju, mijenja se nazor ljudi, vrijeme koje je potrebno za organizaciju nekih tradicijskih vrednosti, a osim toga smatram da i sama crkva u kojoj se mnogi žene mijenja mnoge stavove te je upravo to problem. Ali, vrijedi pokušati, razgovorima sa nama starijima, svakako bi, vjerujem, možda, u jednom trenutku potaknulo mlade da ponovno ožive taj duh tradicije i njezinih običaja.“ (prva generacija: sugovornica 1)

„ Voljela bih da ljudi shvate bit svadbe. Svadba se ne svodi samo na opijanje i najedanje. To je poseban čin ljubavi, uzajamnog poštovanja i povjerenja dvoje mladih ljudi. Brak je zajednica koju nije lako održati bez odricanja i kompromisa međusobnog. Također bi voljela da se obećaji ne zaborave. Da se ne svodi sve na jedan trenutak koji će se zaboraviti, već da to bude trenutak

⁵ <https://www.enciklopedija.hr/clanak/tradicija>

⁶ Usp. Jelinčić, Daniela Angelina. Nav. dj. Str. 17.

⁷ Usp. Jelinčić, Daniela Angelina. Abeceda kulturnog turizma. Zagreb: Meandarmedia, 2008. Str. 32.-33.

u kojem će osobe uživati i biti ponosne zato što i dalje njeguju i šire tradiciju svojega kraja.“
(druga generacija: sugovornica 3)

„Ja se ne sjećam kada sam zadnji put bila na svadbi/piru koji je imao tako neke veće tradicijske elemente, znam jer mi nona pričala da je za nas na Grobniku bilo bitno da se ima muški kum, da se prilikom izlaska iz kuće od mlade sastavi kolona bršljana, tako neke male stvari koje u stvari i nisu toliko male, a daju značaj tradiciji i njezinu očuvanju. Ja također nisam imala neke tradicijske elemente, ali evo sada kada si pričala sa mnom i postavila mi ovo pitanje, zapitala sam se koliko smo svi zapravo odbacili ono naše.“ (treća generacija: sugovornica 1)

Za mnoge ljude, posebice mlađe generacije, tradicija više nije nešto što se mora „slijepo“ poštovati, ona je postala izbor koji ovisi, u ovom slučaju o željama mladenaca. Zaboravljanje tradicije ne znači samo da se gubi kulturni identitet, to može biti znak napredovanja i prilagodbe novijim vremenima. Shvaćanje tradicije kod prve generacije možemo vidjeti kao nešto staro, što je samim time za njih i vrijedno. Iako su se tradicija i običaji mijenjali kroz generacije ljudi, mojim zapažanjem shvaćam kako su ti pojmovi kod mojih sugovornica ostali vrlo slični. Odnosno, moje sugovornice, kada se spominju tradicija, običaji i shvaćanje braka s poštovanjem cijene ono što im je ostavljeno u nasljedstvo.

9. ZAKLJUČAK

U ovome radu istražujemo promjene u svadbenim običajima na Grobniku od 1975. do 2024. godine, periodu od skoro pedeset godina i promjenama i sličnostima u običajima i tradiciji koje mnoge djevojke ili žene imaju na svojim vjenčanjima ili nemaju. Cilj istraživanja je razumjeti na koji su se način predsvadbeni običaji i ceremonije vjenčanja mijenjali tijekom vremena i koliko su se tradicionalne prakse očuvale do dan danas. Koristila sam se kvalitativnim pristupom koji se temeljio na polustrukturiranim intervjuima kako bih dobila dublji uvid u osobna iskustva i stavove svojih ispitanica. Fokusirala sam se na ženske osobe, koje obuhvaćaju tri generacije, vidjevši njihovu perspektivu i doživljaj njihova vlastitog vjenčanja. Razlog zbog kojega je fokus bio na ženskim osobama s različitim brojem godina je proizašao iz činjenice da je svaka od njih imala važnu ulogu u organizaciji i provođenju svadbenih običaja na Grobniku tada, a i danas. Takvim načinom podjele sam htjela dobiti uvid što se promijenilo kroz godine, da li se nešto zadržalo i što nove generacije misle o tradiciji i njezinom očuvanju. Započela sam opisom područja koje istražujem, Grobnikom i Grobnišćinom. Zatim, opisom sklapanja braka koji sam povezala sa sličnom literaturom koja progovara o običajima, ritualima, prijelazu iz jedne životne faze u drugu itd. , Naslov „Sklapanje braka“ nas je bolje uputio u samu temu i njezin cilj. Idući na redu je opis predsvadbenih običaja koji su podijeljeni na: *prošnju, darivanje mladenaca, djevojačku zabavu, dolazak po mladu*. Idući na redu je opis samih svadbenih običaja, opis ceremonije vjenčanja koji predstavlja najsvečaniji trenutak gdje budući supružnici daju jedno drugome obećanje za vječnu ljubav i međusobno poštovanje. „Zaručnici ženidbom ulaze u jedno novo stanje, u ženidbeni stalež“ (Berljak, 1999). Običaji, rituali koje su mlade imale na svojim svadbama se razlikuje ovisno o generacijama. Prva generacija, koja predstavlja onu najstariju je imala dosta tradicijskih elemenata koji su tada bili zastupljeni na području Grobnika i Grobnišćine. Pojedine osobe iz druge generacije su također imale dosta tradicijskih elemenata, ali se i dosta njih odmaknulo od tradicije i običaja i više fokusiralo na vanjske utjecaje. Tome su zaslužni medijski pejzaži, oni pružaju velike reperotare slika, narativa, etnoprizora gledateljima širom svijeta; ondje su svijet robe, vijesti i politike pomiješani više no što se čini (Appadurai 1996: 35). Veliki broj filmova i serija bavi se tematikom vjenčanja. Samim time se stvara idealizirana slika što može mladencima zadati dodatni teret. Globalno oglašavanje je ključna tehnologija koja svijetom širi mnoštvo kreativnih i kulturološki dobro odabranih ideja potrošačke agencije. Potrošaću se „pomaže“ da bude glumac, dok oni, potrošači biraju biti ti glumci (Appadurai 1996: 42). U razgovoru s jednom sugovornicom, ona je sama rekla kako su neki dijelovi vjenčanja bili kao što je gledala u filmovima. „*Ja sam nakon*

što smo došli iz crkve imala ulazak, kao što vidiš u filmovima, muž i ja, pjesma u pozadini, prazan podij koji je čekao na nas dvoje...“ Upravo je globalizacija utjecala na njihov pogled same svadbe i načina na koji žele da se odvije. Samim time, žene Grobnišćine, posebice one iz treće generacije, lokaliziraju globalne medijski proširene elemente, te takvim postupkom mijenjaju svadbene običaje koji su bili važni prvoj generaciji. Ono što se promijenilo je prisutstvo roditelja tijekom ceremonije vjenčanja, sada je dozvoljeno; kuma je zamijenila kuma; djevojačke se planiraju mjesecima prije upravo zbog utjecaja globalizacije itd. Treća generacija je ona najmlađa, koja je sačuvala jako malo tradicije i običaja koji su onda imali veliki značaj za Grobnik i ljude koji žive na njemu. Posljednje, a ništa manje važno pitanje je bilo postavljeno od mene, a to je: „Što mislite može li se očuvati tradicija i kako?“ Priložila sam tri intervjua iz svake generacije jedan, zaključak je da bi svaka od tih triju generacija htjela ponovno uvesti tradiciju u svoje vjenčanje, ali da je to danas dosta teško i izazovno, što i razumijemo. Kako bi doprinijeli očuvanju kulturne baštine Grobnika, razgovor sa starijima bi više upoznao mlade sa tradicijom i običajima grobničkih krajeva. Iako se veći broj običaja više ne koristi na svadbama, i dalje su prisutni pojedini običaji koji i dalje održavaju kulturni identitet Grobnika. To bi bili: prošnja, dolazak po mladu, sklapanje braka, te preostali običaji koji se razlikuju ovisno o željama mladenaca. Poštivanjem tradicije, običaja, čuva se identitet i kultura zajednice. Tradicija je ta koja predstavlja skup vrijednosti, običaja, vjerovanja koje se prenose s koljena na koljeno. Uz sve novo što se nudi budućim generacijama, luksuz i raskoš, rijetko koja mlada će ponovno imati pravo tradicionalno vjenčanje puno običaja koji su njezini none, nonići imali na svojim svadbama. Vremena se mijenjaju, tako se mijenja i tradicija i sam pogled na nju.

10.LITERATURA

- Appadurai, A., (1996), *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*: University of Minnesota Press, 27- 47
- Berljak, M., (1999), *Kanonski oblik ženidbe: povijesni razvoj – Zakonik kanonskoga prava 1983.*, Zagreb
- Fučak, B., (2009), *Kronika župe Cernik: Čavle: Udruga „Gromišćina zemja“*
- Jelinčić, D. A. (2008), *Abeceda kulturnog turizma*. Zagreb: Meandarmedia
- Juretić, A., (2004), *Grobnički luštrini*. Grobnik: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine
- Leach, E., (1968), *Ritual u International Encyclopedia of the Social Sciences*, MacMillan & Free Press, 520-526
- Williams, R., (1976/1983), *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, Great Britain: Fontana Paperbacks; United States: Oxford University Press, NY
- Perić, R., (2010), *Smisao Ženidbenog Života*. Varaždinske Toplice: Tonimir
- Rihtman-Auguštin, D., (1988), *Etnologija naše svakodnevice*. Zagreb: Školska knjiga
- Storey, J., (2015), *Cultural Theory and Popular Culture. An Introduction*: London: Routledge, 45-50
- Turner, V., (1969), *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*: Chicago: Aldine Publishing
- Van Gennep, A., (1960), *The Rites of Passage*, London: Routledge & Kegan Paul
- Vodopija, M., (1976), *Maturiranje kao rite de passage*, Zagreb: Narodna umjetnost
- Vitez, Z., (2003), *Hrvatski svadbeni običaji*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga
- Vitez, Zorica, *Svadbeni običaji između globalnog i lokalnog*, Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, Vol. 41 No. 2, 2004
- Androlić, A., (2019), *Očuvanje i zaštita nematerijalne kulturne baštine Republike Hrvatske*, Filozofski fakultet u Osijeku, Završni rad
: <https://repozitorij.unios.hr/islandora/object/ffos:4757/datastream/PDF/view>
- Gašpert, S., (2022), *I Grobnišćina bilježi blagi pad broja stanovnika: U dvije općine sad ih tamo živi oko 12 tisuća*. Novi list
: <https://www.novilist.hr/rijeka-regija/rijeka/i-grobniscina-biljezi-blagi-pad-broja-stanovnika->

[u-dvije-opcine-sad-ih-tamo-zivi-oko-12-tisuca/](https://www.enciklopedija.hr/clanak/tradicija)

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.
: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/tradicija>

Mackey, J., (2022), An Easy Breakdown of Wedding Ceremony Outline
: <https://www.brides.com/story/general-order-of-a-wedding-ceremony>

Općina Čavle povećala izdvajanja za novorođenčad. (2024.), Službene stranice Općine Čavle
: <https://www.cavle.hr/opcina-cavle-povecala-izdvajanja-za-novorodencad/>

Transformative Consumer Research. Ritual Behavior and Consumer Symbolism
: <https://www.tcrwebsite.org/volumes/6258/volumes/v11/NA-11>